

Alany, kontroll és (ko)referencia a határozói igenevek történetében: használat, variáció, változás

A határozói igeneves szerkezetek hosszú idő óta rendszerszerű variánsai a finit/igés tagmondatoknak. Külön vizsgálatot érdemelnek ugyanakkor a variáció szerkezeti jellemzői között az igeneves variáns alanyának lehetséges mintázatai, és azok alakulástörténete. Az ó- és középmagyar korszak során egyaránt jellemző volt az igenév névmási és lexikális alannal (Károly 1956, Horváth 1991, Gugán 2006, 2007). Napjainkra azonban a formális leírás szűkebb lehetőségeket határoz meg (Komlósy 1992, Sárík 1998, újabban Georgieva 2017 és hivatkozásai). Előadásom használatalapú megközelítésben foglalkozik ezzel a kérdéskörrel, feltárva azokat a kontextusokat, ahol az akár implicit nem-alanyi kontroll, illetve az explicit és/vagy saját alany lehetséges, keresve a lehetőség és az elhagyhatóság magyarázatát (l. például az információ visszaszerezhetősége, a finitség kapcsán Cristofaro 2007). Az adatgyűjtés a középmagyar korszaktól kezdve a 19–20. századon át napjaink nyelvhasználatára is kiterjed a Történeti magánéleti korpusz (leírását l. Dömötör et al. 2017, Novák et al. 2018), a Magyar Történeti Szövegtár, valamint a Magyar Nemzeti Szövegtár alapján (Oravecz–Váradí–Sass 2014), kiegészítve manuálisan gyűjtött előfordulásokkal. A módszert tekintve az igeneves variánst mindig a finit igés tagmondatral megfeleltetve értelmezem és értékelem, azaz nem tekintem relevánsnak az olyan (kreált) mondatokat, amelyekben igével megkonstruálva sem lehetne jelen önálló és/vagy explicit az alany. A történeti (16–18. századi) adatok általánosnak mutatják a lexikális vagy névmási alany megjelenését explicit formában is. Ugyancsak jellemző volt az igeneves tagmondat egyes bővítményeinek, így például az alannak az újraemlítése a szövegkörnyezetben. Emellett a *-ván/-vén* képzős igenév bármely számú és személyű alannal kimutatható. Ezek a szerkezeti jellemzők mint lehetőségek napjainkra sem szorultak teljesen vissza. Az igeneves szerkezet aktuális funkciójának – elsősorban a komplex időbeli és oksági viszonyoknak (beleértve az azokra épülő feltételeességet, következményt stb.) – és pozíciójának egyaránt szerepe lehet abban, hogy (explicit vagy implicit, generikus vagy specifikus) saját alany jelenhet meg a szerkezetben.

Válogatott irodalom

- Cristofaro, Sonia 2007. Deconstructing Categories: finiteness in a functional-typological perspective. In: Nikolaeva, Irina (ed.) *Finiteness. Theoretical and Empirical Foundations*. Oxford University Press, Oxford. 91–115.
- Dömötör Adrienne – Gugán Katalin – Novák Attila – Varga Mónika 2017. Kiütkeresés a morfológiai labirintusból – korpuszpépítés ó- és középmagyar kori magánéleti szövegekből. *Nyelvtudományi Közlemények* 113: 85–110.
- Georgieva, Ekaterina 2017. A nem véges mellékmondatokról: a magyar *-ván/-vén* képzős határozói igeneves szerkezetek elemzése finnugor és törökségi nyelvek adatainak tükrében. In: Szécsényi Tibor–Németh T Enikő (szerk.): *Stratégiák és struktúrák: Tanulmányok Kenesei István 70. születésnapjára*. JATEPress Kiadó, Szeged. 55–69.
- Gugán Katalin 2006. A szintaktikai változások feltételezett egyirányúságáról. *Nyelvtudományi Közlemények* 103: 61–74.
- Gugán Katalin 2007. Az alany és az állítmány egyeztetése a középmagyar korban. *Magyar Nyelvőr* 131: 99–107.
- Horváth László 1991. *Három vázlatos szinkrón metszet határozói igeneveink történetéből*. Akadémiai Kiadó, Budapest. (Nyelvtudományi Értekezések 133.)
- Károly Sándor 1956. *Igenévrendszerünk a kódexirodalom első szakaszában*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Komlósy András 1992. Régensek és vonzatok. In: Kiefer Ferenc (szerk.) *Strukturális magyar nyelvtan 1. Mondattan*. Akadémiai kiadó, Budapest. 299–527.

Novák, Attila – Gugán, Katalin – Varga, Mónika – Dömötör, Adrienne 2018. Creation of an annotated corpus of Old and Middle Hungarian court records and private correspondence. *Language Resources and Evaluation* 52: 1–28.

Oravecz Csaba – Váradi Tamás – Sass Bálint 2014. The Hungarian Gigaword Corpus. In: Proceedings of LREC. http://www.lrec-conf.org/proceedings/lrec2014/pdf/681_Paper.pdf

Sárik Pál 1998. A határozói igenevek néhány problémája. *Magyar Nyelv* 96: 423–426.

Varga Mónika